

Esseitä globalisaation ja EU:n haasteista Ahvenanmaan taloudelle*

Jouko Kinnunen

KTT, ekonomisti

Ålands statistik- och utredningsbyrå

Väitöskirjassani tarkastelen muutaman erityiskysymyksen osalta, millaisia muutoksia Euroopan yhdentymisen ja globalisaatio ovat tuoneet Ahvenanmaan taloudelle. Työni koostuu neljästä esseestä. Yhteinen piirre näille esseille on myös se, että tarkastellut kysymykset ovat saaristotalouksille keskeisiä ongelmakysymyksiä.

Baldacchino (2005) on luonnehtinut saaristotalouksia tyypillisesti rakenteeltaan yksipuolisiksi. Ne ovat usein myös haavoittuvaisia ulkopuolisille shokeille, eikä henkinen pääomakaan ole monessa tapauksessa kovin monipuolista ja riittävää vähäisen väestömäärän vuoksi. Työmarkkinat eivät ehkä allokoisi resursseja markkinoiden tehokkuutta silmällä pitäen, vaan muut seikat, kuten syntyperä, saattavat olla rekrytointitilanteessa tärkeämpiä. Saaristo-

taloudet eivät useinkaan pääse nauttimaan tuotannon skaalaeduista omien markkinoiden pienuuden vuoksi. Maantieteellinen eristäytyneisyys voi myös lisätä kuljetuskustannuksia ja siten eristää paikalliset markkinat naapuritalouksista.

Nämä saaristotalouksien yleiset heikkoudet ovat kiinteässä yhteydessä tämän väitöstutkimuksen aiheisiin. Tutkimuksen kolme teemaa ovat muuttoliike, kilpailutilanne Ahvenanmaan markkinoilla sekä EU:n ja Pohjoismaiden alkoholi- ja merenkulkupolitiikan muutosten kokonaistaloudelliset vaikutukset Ahvenanmaalla. Analyysit on toteutettu hyödyntämällä ekonometrisia estimointeja yksilötason havaintomateriaalilla (havaintoyksikköinä henkilöt, yritykset ja tuotteet) sekä soveltamalla numeerista yleisen tasapainon mallia, jonka rakensin osana tätä väitöstutkimusta.

Ensimmäisessä esseessä tutkin Ahvenanmaan muuttoliikkeen luonnetta. Muuttoliike on yksi niistä globalisaation ja integraation kanavista, joiden toimintaan on monella tahoin pyritty vaikuttamaan erilaisin rajoituksin. Toisin kuin tunnutaan yleisesti uskottavan, Ahve-

* Kirjoitus perustuu Helsingin kauppakorkeakoulussa 5.12.2005 tarkastettuun väitöskirjaan ”Migration, Imperfect Competition and Structural Adjustment – Essays on the Economy of the Åland Islands”. Väitöskirjan esitarkastajina toimivat professori Lars Westin (Uumajan yliopisto) ja professori Hannu Tervo (Jyväskylän yliopisto). Vastaväittäjänä oli professori Sherman Robinson (University of Sussex) ja kustoksena professori Pertti Haaparanta (HSE).

nanmaa ei kuitenkaan varsinaisesti rajoita muuttoliikettä: kuka tahansa, joka voi muuttaa Suomeen tai saa vapaasti asettua asumaan Euroopan unionin alueella, voi myös muuttaa Ahvenanmaalle. Suhteessa väestömäärään Ahvenanmaan nettomuutto onkin Etelä-Suomen kasvukeskusten luokkaa. Muuttoliikkeen ansiosta Ahvenanmaan väestönkasvu on ollut selvästi Manner-Suomea nopeampaa.

Muuttoliikkeen analyysi ensimmäisessä esseessä perustuu pääosin Tilastokeskuksen väestötilastoista laadittuun paneeliaineistoon vuosilta 1990–2000. Yksittäisten henkilöiden muuttopäätösten seuranta yli ajan mahdollistaa paneeliekonometrisen estimoinnin, joka on menetelmällisesti luotettavampi kuin peräkkäisten erillisten poikkileikkausaineistojen analyysi.

Analyysin tulokset osoittavat, että Ahvenanmaalla asumisen todennäköisyys riippuu mm. henkilökohtaisista tekijöistä kuten syntyperästä, asumisen kestosta, koulutuksesta ja iästä. Ahvenanmaalla syntyneiden todennäköisyys pysyä kotipaikkakunnallaan on luonnollisesti suurempi kuin muualta tulleilla. Työttömyyden nousu vähentää myös todennäköisyyttä muuttaa maakuntaan tai pysyä siellä. Hyvin koulutetut ja nuoret muuttavat herkemmin pois kuin muut. Henkisen pääoman teoria ja aikaisemmat empiiriset tulokset ovat yhteneväisiä näiden tulosten kanssa.

Mielenkiintoinen tekemäni lisähavainto on se, että syntyperäisten ahvenanmaalaisien todennäköisyys pysyä kotimaakunnassaan aleni 1990-luvun aikana. Samanaikaisesti Manner-Suomessa syntyneiden todennäköisyys pysytellä Ahvenanmaalla nousi. Tulkintani on, että havaitut muutokset ovat yhteydessä integraation mukanaan tuomaan muutokseen kielten osaamisen kysynnässä. Suomen kieli on havait-

tu erittäin tarpeelliseksi paikallisessa työelämässä (Sanders, 2003). Samalla paikallisten nuorten ahvenanmaalaisien suomen kielen taito lienee heikkenemässä korkeakouluopintojen suuntautuessa enenevässä määrin Ruotsiin. Tätä seuraa, että syntyperäiset ahvenanmaalaisnuoret eivät menesty entiseen tapaan kotimaakuntansa työmarkkinoilla, koska kaksikielisten suomenruotsalaisten taidot vastaavat paremmin työmarkkinoiden tarpeita.

Jos politiikkamuutoksia ei tehdä, Ahvenanmaan työmarkkinat sopeutuvat – kuten tähänkin asti – muuttoliikkeen kautta. Ahvenanmaan on päätettävä, miten se haluaa muuttua, koska jonkinlainen muutos näyttää väistämättömältä. Reagoimattomuus voi johtaa pitkällä aikavälillä merkittäviin muutoksiin väestön rakenteessa.

Väitöstutkimukseni toisessa esseessä etsitään syitä Ahvenanmaan päivittäistavarakaupan korkeaan hintatasoon. Se on siten ensimmäinen kahdesta esseestä, jossa tarkastellaan maakunnan markkinoiden kilpailullisuutta.

Ahvenanmaalla toimivilla yrityksillä pitää olla paikallisilta viranomaisilta hankittu elinkeinolupa. Sellaisen saa, jos yrityksen kotipaikka on Ahvenanmaalla sekä kahdella kolmasosalla yrityksen hallituksen jäsenistä on kotipaikkaoikeus. Lisäksi yrityksellä pitää olla kiinteä toimipaikka Ahvenanmaalla. Yrityksen tulee hyödyntää paikallista työvoimaa sekä toimia ruotsin kielellä. Liittyminen EU:iin ei juuri tuonut muutoksia elinkeino-oikeuteen, koska sen todettiin olevan osa kielellisen vähemmistön kansallissuojaa. Elinkeino-oikeuden tärkein oikeutus on siis kielipoliittinen.

Tutkimuksen teoreettisena lähtökohtana on havainto, että silloin kun jollain kooltaan pienellä toimialalla vallitsevat merkittävät skaalae-
edut, skaalautujen hyödyntämisen ja markki-

noiden kilpailullisen rakenteen välillä vallitsee valintatilanne: molempien yhtäaikainen saavuttaminen on käytännössä mahdotonta.

Cotterill (1999) ja Aalto-Setälä (2002) ovat osoittaneet, että skaalaeduct päivittäistavarakaupassa ovat merkittäviä. Ahvenanmaan fyysisesti muusta maailmasta erillään olevat päivittäistavaramarkkinat ovat kooltaan sangen rajalliset.

Analyysimme (yhteistyössä Aalto-Setälän ja Koistisen kanssa) mukaan tärkeimmät syyt Ahvenanmaan korkeaan hintatasoon ovat skaalaeductujen ja kilpailun puute vähittäiskaupassa sekä elintarviketeollisuudessa. Myös kuljetuskustannukset sekä Ahvenanmaan ja Manner-Suomen välisen verorajan aiheuttamat lisäkustannukset vaikuttavat hintoihin, mutta vain vähäisessä määrin. Kuluttajien vahva maakuntahenki näkyy halukkuutena maksaa paikallisista tuotteista enemmän kuin vastaavista muualta tuoduista hyödykkeistä.

Hintatason laskeminen ei ole helppoa, mutta maakunnan viranomaiset voisivat lainsäädännöllisin keinoin pyrkiä vähentämään markkinoille tulon esteitä ja siten lisäämään markkinoiden kilpailullisuutta. Toinen hintojen laskuun kannustava tekijä voisi olla kuluttajien lisääntynyt hintatietoisuus myös silloin, kun on kyse valinnasta paikallisen ja ulkopaikkakuntalaisen tuotteen välillä.

Kolmannessa esseessä esitellään kehittelemäni numeerinen ja dynaaminen epätäydellisen kilpailun yleisen tasapainon malli. Mallin suurimpiin kontribuutioihin kuuluu työvoiman kasvun tekeminen riippuvaksi mallin muista muuttujista. Työttömyyden ja palkkatason muutokset heijastuvat muuttoliikkeeseen, joka puolestaan vaikuttaa seuraavan periodin työn tarjontaan. Työn tarjonnan endogeenisuus tekee puolestaan BKT:n kasvun endogeeniseksi. Mal-

lin toinen keskeinen piirre on epätäydellinen kilpailu maakunnan sisäisillä markkinoilla.

Mallilla simuloidaan maakunnan ulkopuolelta tulevan kilpailu-uhan lisääntymisen vaikutusta talouteen. Essee jatkaa siten epätäydellisen kilpailun teeman tarkastelua uudesta kehikosta. Toisen esseen teoriakehikossa tavallaan oletetaan, että kaikki kilpailu näkyy oman maakunnan toimialarakenteessa, mutta Ahvenanmaan tapauksessa on olennaista ottaa huomioon, että vaikka omat markkinat ovatkin eristyksissä muista markkinoista, saaristoase- man vaikutus on erilainen eri toimialoilla. Kaikkien palveluiden ja tuotteiden myynti eivät välttämättä edellytä oman toimipisteen avaamista Ahvenanmaalla, vaan kilpailu voi tulla ulkopuolelta eri keinoin. Jos lainsäädännöllisin keinoin lisätään tällaista markkinoille tulon uhkaa, siitä seuraisi, että maakunnan yritys rakenne keskittyisi. Tällöin omien markkinoiden rakenteen kilpailullisuuden vähentyminen korvautuisi ulkopuolisella kilpailulla. Tämä voisi olla tie toisen esseen pattitilanteen muuntamiseksi siten, että voitaisiin valita sekä toimiva kilpailu että paremmin hyödynnetyt skaalaeduct. Tällöin hintataso laskisi, talous saisi ylimääräisen kasvusysäyksen ja kuluttajien hyvinvointi lisääntyisi.

Neljännessä esseessä tutkin EU:n ja Pohjoismaiden alkoholi- ja merenkulukupoliikan muutosten kokonaistaloudellisia vaikutuksia hyödyntämällä kolmannessa esseessä esiteltyä yleisen tasapainon mallia.

Merenkulku on mahdollistanut Ahvenanmaan korkean elintason sekä antanut töitä monelle ei-ahvenanmaalaiselle. Maakunnan eristäytyneisyyden tuoma haitta on kannustanut merenkulkutaitojen kehittämiseen, mikä on johtanut kilpailuetuun merenkulussa. Ahvenanmaa on siten onnistunut kääntämään maan-

tieteestä aiheutuvan heikkoutensa edukseen. Ahvenanmaan merenkulku muodostaa nykyisin runsaan kolmanneksen maakunnan bruttokansantuotteesta. Tax-free -tuotteiden myyntiin perustuva henkilömerenkulku dominoi Ahvenanmaan merenkulun klusteria. Ahvenanmaan henkilömerenkulku edustaa myös yli puolta koko Suomen henkilömerenkulusta.

Euroopan Unioni on vaikuttanut ratkaisevasti merenkulun toimintaympäristöön viime vuosina. Pohjoismainen alkoholipolitiikka on myös saanut tehdä täyskäännöksen, kun korkeisiin tuoteveroihin ja saatavuuden rajoittamiseen perustuvasta politiikasta on suuressa määrin jouduttu luopumaan. Verollisia matkustajatuomisia saa nykyään tuoda lähes rajoituksetta, ja Suomessa alkoholiverotusta on alennettu keskimäärin noin kolmanneksella. Merenkululle tämä on tarkoittanut epäsuoran subvention alenemista, kun alkoholituotteiden hintataso maissa on rajusti laskenut ja kulutusta on siirtynyt mantereen korvaaviin tuotteisiin. Säilyttääkseen hintaetunsa suhteessa naapurialueiden vähittäismyyntimonopoliin – Alkon ja Systembolagetin – hintoihin, varustamot ovat joutuneet tinkimään voittomarginaaleistaan.

EU:n merenkulkupolitiikkaa uudistettiin 1990-luvulla reaktiona ulosliputuksiin. Uudet tukisäännökset mahdollistivat mittavat tukiaiset merenkululle. Useat maat toteuttivat säännösten mukaiset uudistukset Suomea nopeammin. Kuluvan vuoden alusta kuitenkin myös Suomi on käytännössä siirtynyt nettopalkkajärjestelmään, mikä tarkoittaa, että merimiesten palkoista maksetut ennakonpidätykset ja työnantajasuoritukset tilitetään takaisin varustamoille. Tämä tarkoittaa käytännössä merihenkilöstöstä aiheutuvien palkkakustannusten alentamista noin kolmanneksella. EU:n laajentuminen on puolestaan lisännyt kilpailua Itä-

meren merenkulussa. EU:n uusista jäsenistä varsinkin Viro on haastanut ahvenanmaalaiset varustamot näiden kotikentällä.

Ahvenanmaan talous on siis eräänlaisessa ristiaallokossa: yhtäältä maakunnan päätoimialan kannattavuus on uhattuna, toisaalta valtio on myöntänyt sille mittavia, tosin vain vuoteen 2009 voimassa olevia tukiaisia. Mitä tämä merkitsee talouden kehitykselle lähivuosina?

Toteutetut mallisimulaatiot osoittavat, että Suomen valtion vuoden myöntämät uudet merenkulun tuet näyttäisivät kohtuullisen hyvin korvaavan laivojen verovapaan myynnin kannattavuuden laskun. Nämä uudet tuet toisaalta kaksinkertaistavat valtion nettokulut Ahvenanmaalla, mikä uudella tavalla paljastaa maakunnan riippuvuuden emämaastaan. Epäsuorien tax-free -tukiaisten sijaan merenkulun tuet sisältyvät jatkossa valtion budjettitalouteen. Jos vertaamme tätä kehitystä maatalouteen, jossa EU-jäsenyyden myötä rajasuoja vaihtui suurelta osin suoraan tukeen maanviljelijöille, voimme ennakoida, että kansalaisten lisääntynyt tietoisuus tukipolitiikan ”hinnasta” voi lisätä arvostelua noudatettua politiikkaa kohtaan Manner-Suomessa. Ahvenanmaan maakunta joutuu siten luovimaan entistä myrskyisemmissä sekä karikkoisemmissa vesissä keskustellessaan taloussuhteistaan valtion kanssa.

Lopuksi todettakoon, että Ahvenanmaan talouteen merkittävästi vaikuttavat politiikkapäätökset ovat usein pääosin muiden kuin taloudellisten katsantokantojen muovaamia. Kielellinen vähemmistöasema sekä autonomia saaristomentaliteetteineen lienevät parhaita sellittäjiä nykyiselle politiikalle, joka talousteoreettisten pohdintojen valossa ei näyttäisi olevan optimaalista. Väitöskirjani tärkeänä pontimena akateemisen meritoitumisen ohella onkin ollut osallistuminen paikalliseen yhteiskunnal-

liseen keskusteluun. Toivon voineeni valaista valittujen teemojen osalta niiden taloudellisia ulottuvuuksia. Toivon, että oma tutkimukseni osaltaan tukisi erityisesti tasapainomallintamisen yleistymistä kansan- ja aluetalouksien politiikka-analyysin apuvälineenä Suomessa ja muissa pohjoismaissa. □

Kirjallisuus

- Aalto-Setälä, V. (2002): "The effect of concentration and market power on food prices; evidence from Finland", *Journal of Retailing*, 78, s. 207–216.
- Baldacchino, G. (2005): "Successful Small-Scale Manufacturing: A Comparative Assessment Across Five European Island Regions", *Bank of Valletta Review*, No. 31, Spring 2005.
- Cotterill, R. (1999): "Market power and the Demsetz quality critique: an evaluation for food retailing", *Agribusiness: An International Journal*, 15, s. 101–118.
- Sanders, G. (2003): *Rapport efter intervjuundersökning om det svenska språkets ställning på Åland*, Töftö 30th August 2003, memorandum (in Swedish).